

Araştırma Makalesi / Research Article

19. YY. İSTANBUL’UNDA CEMİYETE AİT OLMA HİSSİ: Yabancı Devlet Okulları Olgusu ve Sürdürülebilir Koruma Önerileri

Selen YAZICI ONUR*

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim dalı, Yıldız-İSTANBUL

Geliş/Received: 07.07.2010 Kabul/Accepted: 30.12.2010

ÖZET

Osmanlı aydınlanmasında 19. yüzyıl; batılılaşma olgusunun mekansal izdüşümlerinin görülmeye başlandığı bir dönemdir. Osmanlı'nın çok uluslu yapısı; Avrupa'da yaşanan aydınlanma çağı ve ardından Fransız Devrimi'nden ister istemez etkilenmiş; özgürlük, demokrasi ve birey kavramları sosyal hayat içinde özellikle kapütilyasyonlardan sonra dile getirilir olmuştur. Batılılaşma hareketleri olarak adlandırabileceğimiz ve Lale Devri'ne dek geri çekebileceğimiz bu yenilenme döneminin; Osmanlı tebaasına etkileri, öncelikle askeri eğitim yapılarında kendini göstermiştir. Bu makalenin konusunu oluşturan yabancı devlet okulları da bugünkü modern yapılarının temelini; her ne kadar kuruluş tarihleri erken döneme dayansa da, bu dönemde atmışlardır. Yabancı devlet okullarının kurulmalarındaki birçok alt etkenden biri; batılılaşmanın ötesinde, kendi ülkelerindeki vatandaşların aldıkları eğitimin eşdeğerini, Osmanlı'da yetişen yabancı ve özellikle Levanten ailelerin çocukları için istemeleridir. Bu dönemde kurulmuş okullardan bazıları isim değiştirerek tekrar açılmış, bir diğeri başka bir okulla bir araya gelerek yeni bir kurum oluşturmuş; zamanla özellikle elçiliklerde çalışabilecek kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla eğitim programını değiştirmiş, 19. yy.'da sayıca hızlı bir artış göstermiş olsa da büyük bir bölümü Lozan Anlaşması'ndan sonra kapatılmıştır. Kaliteli ve modern öğretim programları, disiplinli eğitime anlayışı ve zamanla Müslüman ailelerin de çocuklarını bu okullara göndermek istemeleri sonucu eklentili bir şekilde büyümeye çalışmış okul binalarıyla bu kurumlar; kuruldukları dönemde Osmanlı'da bulunan diğer sivil eğitim kurumlarından, sosyal ve fiziki anlamda oldukça farklı bir zemine konulanmışlardır. Tarihi ve güncel haritalar üzerinde karşılaştırma ve döneme ait yazılı kaynakların taranması yöntemiyle saptanmış okul yapıları içinde, günümüzde eğitim işlevini devam ettirenler, farklı bir işlev yüklenenler ve kullanılmayanlar olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Günümüzde kent dokusunun önemli noktalarında yer alan bu yapıların taşıdıkları değerlerle gelecek nesillere aktarılmaları gerekmektedir. Tarihi eğitim yapılarının özgün karakterini işlevlendiren sürdürülebilir kılma amaçlayan koruma önerileri, okul yapılarının sahip oldukları çok yönlü değerler bağlamında geliştirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Yabancı devlet okulları, İstanbul, batılılaşma, yabancılar, sosyal ve kültürel yapı, mimari koruma, sürdürülebilirlik.

SENSE OF RELATING TO A COMMUNITY IN 19th CENTURY ISTANBUL: Foreign Schools and Their Sustainable Architectural Preservation

ABSTRACT

19th century Ottoman modernization period was such a circle that westernization concept had shown its results in form of place projections. The multicultural social structure of Ottoman Imperial has been affected by French Reforms and coeval beliefs in Europe; freedom, democracy, humanity ideas, especially after the rights government gave under the name of "kapütilyasyon", come into word in daily life. This renewal period, which can be defined as westernization movement and can be dated to Lale Devri, has shown its reflections in building actions generally as military education buildings. Foreign schools, even some's history related to 16th - 17th century, has reached their education context at the same period. Since 19th century, foreign schools got changed; some changed their names, others consoldate with another under a new name and most of them closed by the end of century. Today, the number of foreign schools in Istanbul is 11. Those schools with their qualified and modern education programs, intelligence in discipline and different building structures which is a result of the additional extensions made since they opened, were demanded by Muslim families for wishing a better and modern education for their children. Those schools, both in social and physical structure differed from that times Ottoman educational institutions. Even today, with the additional relation of the country it belongs, they have developed the sense of belonging to a community. Those historical school buildings need to be preserved with all sort of values they own.

Keywords: Foreign country schools, Istanbul, modernization, foreigners, social and cultural structure, architectural preservation, sustainability.

* selenyazici@hotmail.com, tel: (533) 250 81 92

1. GİRİŞ

İstanbul, Osmanlılar'ın kente yerleşmesinden çok daha önce yabancıların ticari ve politik ilişkiler içinde olduğu önemli bir kent olarak gelişimini sürdürmüştür. Bu anlamda kentte bulunan yabancıların çeşitli ilgi alanları olduğu söylenebilir: Ticaret yapanlar, belirli bir misyona bağlı olarak İstanbul'a gelen din adamları, elçiliklerde görevli kişiler ve bunların yanı sıra; Osmanlı'da batılılaşma sürecinde ortaya çıkan yeni kurumlarda görev alan davetli yabancı uzmanlar. Bu insanların faaliyet alanları her ne kadar farklı olsa da, kent içinde yerleşik düzene geçmeleri ve bir topluluk oluşturmaları bakımından kesiştikleri alanlar olmuştur. Osmanlı topraklarında çok eskilerden beri var olagelen; bu nedenle sosyal, kültürel, ticari ve hatta politik alanlarda söz sahibi olan çeşitli milletlere mensup topluluklar ve ortaya koydukları kültürel çeşitlilik; gündelik hayat içinde farklı kesitler oluşturmuştur. Kentte yaşayan yabancı ve Levanten topluluklar, gündelik yaşamlarını alışık oldukları batılı standartlar ve donatılarla sürdürmek istemişlerdir. Sosyal yapıda meydana gelen bu yeni düzenlemeler ve farklı bir kültürün parçası olarak yaşadıkları kente kendi izlerini yansıtmak isteyen yabancılar tarafından çeşitli işlevlerde yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Bu yapılar arasında ortaya çıkış süreçleri ile kent tarihinde önemli bir süreci kaplayan ve günümüze varlıklarını koruyarak gelmiş yabancı devlet okulları, kentsel alanda korunması ve işlevlendirilmesi gereken önemli yapı tiplerinden biridir. İstanbul'da yabancı devletler tarafından kurulmuş ve desteklenmiş eğitim kurumları, gerek yansıttıkları modern eğitim anlayışı gerekse kentsel alanda algılanabilir ölçüde dikkat çekici yapılarıyla korunması gereken değerlerdir.

2. 19. YY.'da İSTANBUL'DA YAŞAYAN YABANCILARIN KENTE ETKİLERİ

Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim cemaatleri; azınlıklar ve yabancılar olmak üzere iki grup oluşmaktadır. Yabancı kelime anlamı olarak başka bir milletten olan, başka bir milletle ilgili olan kişiler olarak tanımlanırken, azınlık bir ülkede ayrı bir soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 1983) Yabancılar, kentte bulunma sebepleri ve kurdukları ticari ilişkiler bağlamında azınlıklardan farklılık gösterir. Osmanlı topraklarında yaşayan yabancılar; genellikle tüccarlar yada bağlı buldukları devletin resmi görevlileridir. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nda "azınlık okulları" ve "yabancı devlet okulları" olmak üzere iki tür gayrimüslim cemaatten, dolayısıyla eğitim kurumunun varlığından söz edilebilir.

İstanbul, Bizans döneminden itibaren Doğu Akdeniz Uluslararası ticaretinin önde gelen merkezlerinden biri olmuş, bu durum özellikle liman bölgesi olan Galata ve çevresinde büyük yabancı kolonilerin kurulmasına ve gelişmesine olanak vermiştir. Fetihden sonra da, Osmanlı Devleti tarafından kentte yaşayan yabancıların gündelik yaşamlarını olumsuz yönde etkileyecek bir uygulamaya gidilmemiş; dinlerini, yaşamlarını, ticari ilişkilerini sürdürmeleri sağlanmıştır. Yabancı devletler tarafından kurulan eğitim kurumlarının dini yapıda olan ilk örnekleri, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kiliseye bağlı din adamı yetiştirmek amacıyla açılan okullardan günümüzde aynı isimle ancak modern eğitim anlayışıyla işlevini sürdüren en önemli örnek, Karaköy'de bulunan St. Benoit Fransız Okulu'dur. Bunun gibi erken dönem örnekler, 19. yy.'da kurulan ve eğitimin din temelli yapısından kopartılarak modern içerik ve araçlarla sunulduğu okulların çekirdek yapısını oluşturmaktadır.

İstanbul'da, özellikle yabancıların yoğun olarak yaşadığı ve ticari ilişkilerinin de bulunduğu Pera ve çevresi, zamanla gelişerek kentin geleneksel dokusundan ayrılmıştır. Geleneksel yapı malzemesiyle yapılan küçük ölçekli yapılaşma, yerini taş ve büyük kütleli yapılara bırakmıştır. Yeni ihtiyaç ve alışkanlıklar, bunlara yönelik yeni yapı tiplerinin gelişmesine öncülük etmiştir. İstanbul'un çok kültürlü ve çok dinli etnik yapısı, kentin kuruluşundan itibaren fiziksel gelişimine yön vermiş önemli bir özelliktir. Özellikle yabancı ve gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerleşmelerde dini yapıların yer aldığı görülmektedir. Bunların yanında, kentte yaşayan yabancıların bir kısmının görev aldığı ve Osmanlı Hükümeti ile kendi vatandaşları

arasında iletişimi sağlayan elçilik yapıları da, tarihi eğitim yapılarının “elçilik okulu” olarak ortaya çıkmış ilk örneklerini bünyesinde geliştiren önemli yapı tiplerinden biridir. Özellikle Galata’nın liman bölgesi olması, Osmanlı’nın batıyla kurduğu ticari hattın bu alanda gelişmesini sağlamış, dolayısıyla yabancı tüccar ve aileleri yine bu bölgede yerleşmişlerdir. Pasajlar ve bu mekanların içinde yer alan kitapevi, mağaza, terzi, iplikçi gibi ticari mekanlar bölgenin renkli yapısını oluşturan yapı tipleridir. Kentin eğlence ve kültür hayatının da, yabancıların etkisiyle şekillendiği görülmektedir. Özellikle Pera ve çevresinde ardarda açılan tiyatro yapıları, pastaneler gibi mekanlar tıpkı eğitim kurumlarında olduğu gibi aynı cemiyete ait insanların sosyal etkileşiminin sağlandığı yerler olarak kent mimarisinde önemli bir alanı kaplamaktadır. Bunların yanında, yabancıların ikamet ettiği konut yapıları; cephe biçimlenişi, üslup özellikleri, plan şemaları ve kütle oranlarıyla geleneksel ev tipinden uzaklaşan yeni bir yapı türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak kentsel yapı ve bu yapıyı oluşturan parçalar, genel kullanıcı talebine göre ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, kentte yaşayan yabancıların etkisiyle değişim gösteren fiziksel yapının, sosyal ve kültürel beklentilerle şekillendiği de göz önünde tutulmalıdır.

3. 19. YY.’Da YABANCI DEVLETLER TARAFINDAN İSTANBUL’DA KURULMUŞ EĞİTİM YAPILARI

Yerleşmeler tarihi incelendiğinde insanların barınma ihtiyaçlarını karşılayan konutların inşasından sonra oluşturdukları donatım türleri; teknik, ekonomik ve sosyal donatımlardır. Sosyal donatımlar, toplumsal yaşam gereksinimlerini karşılayan ortak kullanım alanları ve yapıları olarak tanımlanmaktadır. (Çabuk, 1996) Teknik donatımlardan sonra en fazla ihtiyaç duyulan sosyal donatımlar, diğer donatım türlerine göre acil karşılanma gereği duyulmayan, buna karşılık ortaya çıkmasında bireyin özel gayretlerini aşan bir güce, özellikle de bu iş için organize olmuş sistemsel yönetim gerektirmektedir. Sosyal donatımlar, toplumsal yerleşmelerin ilk zamanlarında, sadece yönetsel ve dinsel amaçlı oluşturulmuştur. Zaman içinde nüfus artışı, yerleşme iç dinamiklerinin hızla değişmesi ve insan ihtiyaçlarının farklılaşması yeni sosyal donatım türlerini ortaya çıkarmış, bu anlamda eğitim donatıları bireylerin sosyalleşmesini sağlayan en temel ihtiyaçlardan birini karşılaması bakımından önem kazanmıştır.

Yabancı devlet okulları; Osmanlı topraklarında yaşayan yabancı devletlere mensup özellikle Levanten ailelerin çocukları ile bunların yanında sayıları az da olsa gayrimüslim azınlık ve ileriki zamanlarda bazı Osmanlı kökenli öğrencilerin de kabul edildiği, doğrudan doğruya yabancı devletler tarafından yada bu devletler tarafından yönlendirilen din adamları vasıtasıyla açılan ilk, orta yada lise seviyesinde eğitim veren kurumlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk olarak Osmanlı vatandaşı olan çeşitli milletlerden toplulukların açtıkları cemiyet okulları eğitim vermeye başlamıştır. Bu eğitim kurumlarının öncüleri ise, kökleri Bizans İmparatorluğu’na dek uzanan Latin okullarıdır. Ancak bu okulları günümüzdeki eğitim sistemi çerçevesinde ele almak doğru olmayacaktır. Bu tür okullar çoğunlukla kilise bünyesinde eğitim veren ve gayrimüslim cemaatin çocuklarına kendi dinlerini öğreten, milliyet duygularını öne çıkartarak varlıklarını sürdürmeyi amaçlayan kurumlar olmuşlardır. Zamanla bu okulların eğitim anlayışının değiştiği; kapsamlı ve örgün eğitim veren kurumlar haline geldikleri görülmektedir. Bu okulların açılmasında ve işleminde, din propagandası ve misyoner faaliyetlerde bulunmak amacıyla İstanbul’a gelen çeşitli tarikatların katkısı büyüktür. Kiliseler tarafından görevlendirilen bu tarikatların, erken dönemlerden itibaren şehre geldikleri, bazılarının geri döndükten bir süre sonra ikinci kez İstanbul’da görev aldıkları görülmektedir.

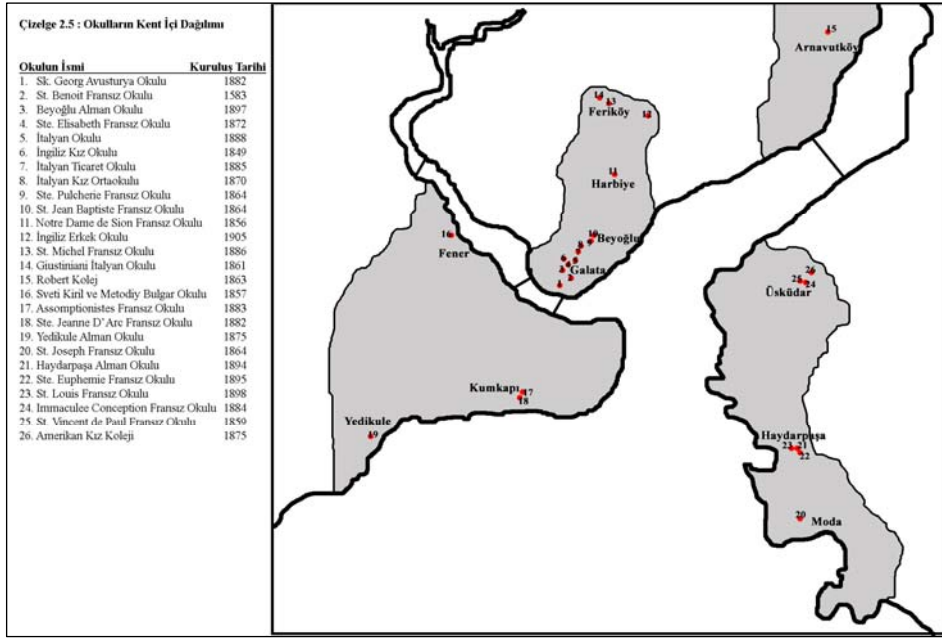
Çizelge 3.1. İstanbul'da okul açan tarikatlar ve kente geliş tarihleri (Dinçer, 1978)

Geliş Tarihi	Tarikatın İsmi
1220, 1653, 1872	Franciscain Tarikatı
XIII. ve XIX. yy.	Dominicain Tarikatı
1551, 1587	Capucin Tarikatı
1583	Cizvit Tarikatı
1584	Saint Françoise Tarikatı
1630	Riformati Tarikatı
1783	Lazarist Tarikatı
1838	Filles de La Charitee Rahibeleri
1842	Freres des Ecoles Chretiannes
1857	Notre Dame de Sion Rahibeleri
1861	Gürcü Rahip ve Rahibeler
1869	İtalyan Ivrea Rahibeleri
1862	Assomption Rahip ve Rahibeleri
1886	Calais Franciscaine Rahibeleri
1892-93	Mariste Tarikatı
1892	Petites Soeurs de Pauvres Rahibeleri
1896	Soeurs de l'immaculee Conception de Notre Dame de Lourdes
1903	Salesien Tarikatı

Kentsel ölçekte incelendiğinde yabancı okul yapılarının bulunduğu yerleşimler üç tiptedir. Öncelikle ve büyük çoğunluğunun oluşturduğu gibi, tarihi doku içinde özellikle yabancıların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde okul yapılarıyla karşılaşmıştır. Bunların yanında, Robert Kolej, Amerikan Kız Okulu ve St. Joseph Fransız Okulu gibi büyük bir yerleşke içinde planlı gelişim gösteren okul yapıları ile yoğun konut dokusu içinde kalmış küçük ölçekli eğitim yapıları olduğu belirlenmiştir.

Yabancı devlet okullarının kent içi dağılımı, yabancı yerleşke sakinlerinin yoğun olması, elçilik/dini yapı ile ilişkisi gibi farklı dinamiklerin belirlediği noktalarda toplanmıştır. (Çizelge 2.2) Galata ve Pera; yerleşim dokusu, kentsel gelişim süreci ve kullanıcı özellikleri bakımından diğer bölgelerden ayrılmaktadır. Kent haritasında okulların dağılımı incelendiğinde, yoğunluk ve çevre yapılarla kurdukları ilişki bağlamında bu bölgede yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Önceleri Galata ve ardından Pera'nın, kentnin diğer bölgelerinden farklı olarak yabancıların yoğun kullanımında olması, okul – çevre etkileşimini olanaklı kılmıştır. Özellikle Avrupa'da okulların sosyal yaşamın merkezi olarak görülmesi, eğitim işlevinin yanında bu yapılara sosyal bir amaç yüklenmesine sebep olmuştur. Bölgede bulunan pek çok yapı, okulların ortaya çıkışında ve gelişiminde etkilidir. Örneğin ilk örneklerden biri olan St. Benoit Okulu'nun çekirdeği, günümüzde yalnızca çan kulesinin kaldığı St. Benoit Kilisesi'nin yanında papaz okulu olarak yapılmıştır. Benzer şekilde, Avusturya Okulu da, okulun içinde bulunan kilise ve manastır yapısının gelişimiyle bugünkü durumuna gelmiştir. Okulların yalnızca ortaya çıkış süreçleri değil, eğitim süreçleri içinde de çevre yapılarla ortak etkinlikler düzenledikleri bilinmektedir. Elçilik ve kulüpler içinde bulunan kütüphaneler, ilişkili okullar tarafından kullanılmaktadır.

Çizelge 3.2. Yabancı Devlet Okullarının Kent İçi Dağılımı Gösteren Harita

İstanbul'da yabancı devletler tarafından kurulmuş ve günümüz kent dokusunun önemli bir parçası haline gelmiş eğitim yapıları, kent içi dağılımları ve içinde buldukları doku bağlamında ele alındıklarında, üç farklı yerleşim tipi altında toplanabilmektedirler. Bunlar; yoğun konut dokusu içinde kalmış küçük ölçekli okul yapıları, kentin özellikle Pera ve çevresinde gelişen sosyo-kültürel ve ticari dokusuyla ilişkili, küçük ve orta ölçekli okul yapıları ve kent içi okulların dışında kalan, yani yapıldığı dönemde yerleşim dokusundan uzak olan, ancak kentin zaman içinde gelişmesiyle içine aldığı, dışa kapalı yerleşkeler içinde konumlanan örneklerdir. Bu bakımdan, yerleşim içinde kalan ve çevre dokusuyla ilişkili yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve kullanımlarının sürekliliği, yerleşim dışındakilere göre daha kolay olmuştur.

3.1. Pera Yangını Sonrası Tanzimat Dönemi Gelişmeleri

1831 Pera Yangını'nın ardından Galata ve Pera'daki çoğu konut, kullanılamaz duruma gelmiştir. Bu tarihlerde kırılık bir alan olan Harbiye ve çevresi, sonraki yıllarda yerleşimin kaydığı ve gayrimüslim nüfusun giderek çoğaldığı bir semt olmuştur. Pera'nın uzantısı olarak gelişen bu alana Hıristiyan aileler yerleştikçe, İstanbul'da yaşayan Katoliklerin önde gelenleri tarafından çeşitli kamusal binalar inşa edilmiştir. Yeni oluşan Hıristiyan mahallesinin ihtiyaçlarını karşılamak adına yapılan bu yapılar, aynı zamanda bölgeye olan ilgiyi arttırmak ve insanları bu alana yerleşmeye teşvik ettirmek için yapılmıştır. Ermeni Katolik Surp Agop Hastanesi, Harbiye'de bulunan Artigiana Düşkünler Evi, St. Esprit Kilisesi ve Notre Dame de Sion Fransız Okulu, bu yapıların önde gelenlerindedir. Harbiye'de Pera'ya en yakın yerde bulunan Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulu'nun kuruluş hikayesinin, 1831 Pera Yangını ile başladığı iddia edilmektedir. St. Esprit Kilisesi inşa edildikten sonra önünde yapılan papaz okulundan çevrilen Notre Dame de Sion, içine kapalı bir gelişim göstermiş ancak çevrede oturan yabancı aileler tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Yatılı bir kız okulu olması sebebiyle, Pera'daki renkli sosyal ortamdan uzak kalmıştır.

İngilizler tarafından Nişantaşı'nda açılan Erkek Okulu da, gayrimüslim yerleşimin yoğun olduğu bir bölgede olması dolayısıyla önemlidir. Benzer şekilde Feriköy'deki St. Michel Fransız ve Giustiniani İtalyan Okulları, yerleşim alanındaki Katolik Kiliseleri'ne yakın konumlanmıştır. Ancak bu okulların hiçbiri, Galata ve Pera Bölgesi'nde görülen farklı işlevlerdeki yapı tipleriyle ilişkili olmamışlardır. Bunlar daha çok yerleşim içinde yaşayan gayrimüslim nüfusa yönelik yapılmış ve yerleşimin merkezinde odaklanmış yapılarıdır.

Okulların bir kısmı yaz aylarını Boğaz köylerinde kiraladıkları yapılarda geçirmişlerdir. Arnavutköy'de bulunan Robert Kolej, kentin en kuzey ucuna yerleşmiş okul yapısıdır. Planlama aşamasında kampüs kurgusuyla dağılan yapılar grubu, okulun kuruluş felsefesinde benimsediği farklı eğitim anlayışını, yer seçimiyle de destekler görünmektedir.

Tarihi yarımada açılmış ve günümüze ulaşabilmiş okulların kent içi yerleşimleri, küçük gruplar şeklinde gelişmiştir. Örneğin, Fener'deki Bulgar Okulu, Bulgar Kilisesi'nin hemen karşısında yer almaktadır. İstanbul'da açılan ilk Bulgar Okulu'nun Pera'da kiralanan bir yapıda olmasına karşın, resmi anlamda okul kimliği olan yapının, kiliseyle doğrudan ilişkili olacak şekilde yer seçimi yapılmıştır. Osmanlı eğitim yapılarının yoğun olarak bulunduğu Sultanahmet ve çevresinden ayrılan ve gayrimüslim nüfusu barındıran Kumkapı'da iki Fransız Okulu olduğu saptanmıştır. Okullar, yakın çevrede bulunan dini yapılarla ilişkilidir.

İstanbul'un Anadolu yakasında açılan yabancı eğitim yapılarının; gayrimüslim nüfusun yoğun olarak bulunduğu Üsküdar, Yeldeğirmeni ve Moda'da toplandığı görülmektedir. Okul yapıları, içinde buldukları çevrenin genel mimari karakteriyle benzer özellikler taşırlar. Kuzguncuk yangınından sonra Yahudilerin 1885 yılında Yeldeğirmeni'ne yerleşmeleriyle yapılaşmaya açılan semt, Almanların Haydarpaşa Garı'nı inşa etmeleri ile yeni bir kimlik kazanmıştır. Alman Demiryolu Şirketi tarafından kurulan Alman Okulu bu döneme rastlamaktadır. Semt 20. yy. başlarında bugünkü yerleşim şemasına yakın şeklini almıştır. Sokaklar boyunca yer yer bitişik nizam sıraevler ve büyük bahçeler içinde köşkerin bulunduğu Yeldeğirmeni'nde 1937 tarihli Pervititch Sigorta haritalarında da görülebildiği gibi tanımlı yapı adaları vardır. 1960'lara doğru yapı adalarının içleri tamamen dolmuş, köşkerden günümüze kalan olmamıştır. (Eyüboğlu, 1991) Yeldeğirmeni'nde günümüze ulaşabilmiş tarihi eğitim yapılarının bulunduğu alan aynı zamanda tarihi dokunun yoğun olarak korunduğu bir bölgedir.

19. yy.'da İstanbul'da yabancı devletler tarafından açılmış eğitim kurumlarının özgün tasarım ve günümüzdeki durumuna ilişkin sayısal değerlendirme şu şekildedir: Günümüzde özgün işlevini ve ismini koruyarak yabancı okul olarak kullanılmaya devam eden 11 okulun yanı sıra, isim ve/veya işlev değiştiren diğer okul yapıları ile birlikte özgün işlevi okul olarak tasarlandığı saptanan toplam 26 eğitim yapısı bulunmaktadır. Bu yapılardan başka, kaynaklarda aktarılan yazılı bilgiler ve alan araştırması sonucu plan kurguları değerlendirilen ve özgün işlevi farklı olan ancak bir dönem eğitim işleviyle kullanılmış 7 tane yapı olduğu belirlenmiştir. Bu yapıların özgün işlevleri; kilise ek yapısı, hastane ve konut gibi değişik alanlarda olmakla birlikte ortak özellikleri yabancı devletler tarafından kurulan ve bir dönem eğitim amaçlı kullanılan yapılarıdır. Tarihi haritalarda varlığı saptanan ancak günümüze ulaşamayan 13 ve yazılı kaynaklarda adı geçen ancak haritalarda karşılaşılmayan 12 yapıyla birlikte, İstanbul'da yabancı devletler tarafından açılmış olan ve eğitim amaçlı kullanılan toplam 58 tane yabancı devletler tarafından kurulmuş tarihi eğitim yapısı bulunmaktadır. (Çizelge 3.3) Yabancı devletler tarafından kurulan tarihi eğitim yapılarının her biri kendi özgün durumuyla kimlik bulmuş, içinde geliştiği dokuda şekillenmiştir. Okul yapıları kentsel alanda mimari özellikleriyle içinde buldukları dokunun genel karakterinden yapı malzemesi, cephe düzeni, plan kurgusu gibi özellikleriyle ayrılmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen tarihi eğitim yapıları kendi aralarında da; yerleşimin genel dokusu ve karakteri, okulun kuruluşunda etkili olan eğitim anlayışı gibi çeşitli fiziksel ve sosyal içeriklerle mimari kurgu bakımından farklılık göstermektedir. İncelenen yapılar genelinde, ana koridor aksına takılan yan mekanların olduğu bir plan kurgusu benimsenmiştir. Yapıların bodrum katları genellikle hizmet ve ortak kullanım alanları olarak işlevlendirilmiştir. Normal katlarda ise, dersliklerin yanında idari ve ek birimler yer almaktadır. Zemin kattan sağlanan girişler, St. Joseph

Fransız Okulu gibi büyük ölçekli yapılarda giriş holüyle sağlanmakta, Yedikule Alman Okulu gibi küçük ölçekli yapılarda doğrudan koridora açılmaktadır.

Çizelge 3.3. 19. yy.'da İstanbul'da Bulunan Yabancı Devlet Okullarının Mevcut Durumu

Özgün İşlevi Okul Olan Yapılar				
Yapının İsmi	Konumu	Tarihi	Günümüzdeki İşlevi	
1. St. Benoit Fransız Okulu	Galata	1583	St. Benoit Fransız Lisesi	
2. İngiliz Kız Okulu	Beyoğlu	1849	Beyoğlu Anadolu Lisesi	
3. Notre Dame de Sion Fr. Kız Okulu	Harbiye	1856	Notre Dame de Sion Fr. Lisesi	
4. Sveti Kiril ve Metodiy Bulgar Okulu	Fener	1857	Kullanılmamaktadır	
5. St. Vincent de Paul Fr. Okulu	Üsküdar	1859	Kısmen yıkılmış / Kullanılmamaktadır	
6. Giustiniani İtalyan Okulu	Feriköy	1861	Özel Evrim İlköğretim Okulu	
7. Robert Koleji	Arnavutköy	1863	İstanbul Amerikan Robert Lisesi	
8. Ste. Pulcherie Fransız Okulu	Beyoğlu	1864	Ste. Pulcherie Fr. Lisesi	
9. St. Joseph Fransız Okulu	Kadıköy	1864	St. Joseph Fransız Lisesi	
10. İtalyan Kız Ortaokulu	Beyoğlu	1870	Galileo Galilei İtalyan Lisesi	
11. St. Jean Baptiste Fransız Okulu	Beyoğlu	1870	İst. Atatürk Anadolu Lisesi	
12. Ste. Elisabeth Fransız Okulu	Beyoğlu	1872	Özel Tarhan Koleji	
13. Yedikule Alman Okulu	Samatya	1875	Yunus Emre İlköğretim Okulu	
14. Amerikan Kız Koleji	Üsküdar	1875	Üsküdar Amerikan Koleji	
15. Sankt Georg Avusturya Okulu	Galata	1882	Avusturya Lisesi	
16. St. Jeanne D'Arc Fransız Okulu	Kumkapı	1882	İst. Emn. Müd. Yabancılar Şb.'si	
17. Assomptionistes Fr. Okulu	Kumkapı	1883	İst. İl Milli Eğitim Müdürlüğü Şb.si	
18. St. Michel Fransız Okulu	Şişli	1886	St. Michel Fransız Lisesi	
19. İtalyan Ticaret Okulu	Beyoğlu	1885	Eğlence Mekanı	
20. Beyoğlu İtalyan Okulu	Beyoğlu	1888	Beyoğlu İtalyan Lisesi	
21. Haydarpaşa Alman Okulu	Haydarpaşa	1894	Osmangazi İlköğretim Okulu	
22. Immaculee Conception Fr. Okulu	Üsküdar	1894	Üsküdar İlköğretim Okulu ve İş Okulu	
23. Ste. Euphemie Fransız Kız Okulu	Kadıköy	1895	Kullanılmamaktadır	
24. Beyoğlu Alman Okulu	Beyoğlu	1897	Alman Lisesi	
25. St. Louis Fransız Erkek Okulu	Haydarpaşa	1898	Çocuk Es. Krm'na bağlı Gençlik Evi	
26. İngiliz Erkek Okulu	Nişantaşı	1905	Nişantaşı Anadolu Lisesi	
Özgün İşlevi Okul Olmayan Yapılar				
Katalog No. / Yapının İsmi	Konumu	Tarihi	Özgün İşlevi	Günümüzde
27. Amerikan Okulu	Kumkapı		Konut	Boş
28. Debestani İraniyan İran Okulu	Sultanahmet		Hastane	Okul
29. St. Pietro İtalyan Okulu	Beyoğlu		Ruhban Okulu	Kilise ek yapısı
30. St. Louis Ruhban Okulu	Beyoğlu		Kilise ek yapısı	Okul
31. Ste. Elisabeth Yatılı Kız Okulu	Beyoğlu		Konut	Konut
32. Saint Augustin Ruhban Okulu	Kadıköy	1889	Ruhban Okulu	Spor Tesisi
33. Fransız Okulu (Yeldeğirmeni)	Kadıköy		Konut	Konut

Mevcut Olmayan / Ulaşılamayan Okul Yapıları				
Yapının İsmi	Konumu	Tarihi	Mevcut değil	Ulaşılamadı
34. Notre Dame de la Paix Fr. Okulu	Şişli			•
35. Notre Dame de Lourdes Fr. Okulu	Feriköy		•	
36. St. Jean Baptiste Fransız Okulu	Pangaltı		•	
37. Sainte Marie İtalyan Okulu	Beyoğlu			•
38. St. Michel Fransız Okulu	Beyoğlu		•	
39. Bulgar Okulu (Ağahamamı)	Beyoğlu		•	
40. Yugoslav Okulu	Beyoğlu		•	
41. İtalyan Okulu	Büyükdere			•
42. Santa Maria İtalyan Okulu	Büyükdere			•
43. İtalyan Okulu	Yedikule			•
44. Fransız Okulu	Sultanahmet		•	
45. İtalyan Okulu	Bakırköy			•
46. Notre Dame du Rosair Fr. Okulu	Bakırköy	1909		•
47. Sacre Coeur Fransız Okulu	Yeşilköy	1910		•
48. İtalyan Okulu	Beykoz			•
49. St. Antoine Fransız Okulu	Büyükdere	1883		•
50. St. Joseph Fransız Okulu	Bebek	1854		•
51. Alman Okulu	Bebek			•
52. İtalyan Kız Okulu	Kadıköy	1912	•	
53. İtalyan Erkek Okulu	Kadıköy		•	
54. Fransız Erkek Okulu (Yeldeğirmeni)	Kadıköy		•	
55. Amerikan Okulu (Acı Badem Sok.)	Kadıköy		•	
56. İngiliz Okulu	Kumkapı		•	
57. Notre Dame de Sion Fr. Kız Okulu	Kadıköy	1863	•	
58. Moda Okulu	Kadıköy	1882	•	

4. İRDELEMELER: SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARİ KORUMA

Mimarlık ürünleri, yapısal temellerinin ötesinde taşıdığı değer ve yaşanmışlık ile anlam kazanır. Her tarihi yapı, yaşanmış bir sosyal olgunun somut görünümüdür. Bu anlamda, yapı korumacılığı aslında topluma ait kültürel yapı taşlarının korunması ve sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Geçmiş ile gelecek arasındaki bağı oluşturan kültür varlığının fiziksel boyutunun ötesinde, onu dayandığı toplumsal ve ekonomik verilerle bir bütün olarak değerlendirmek korumanın asıl amacı olmalıdır. Bu çalışmada incelenen tarihi eğitim yapıları, bir kentte yabancı olan topluluğun, kendilerine ait değerleri gelecek nesillere aktarmak amacıyla kurdukları kurumlardır. Bu kurumlar aracılığıyla, hem bir arada olma hissini yaşatmışlar, hem de yerel olanla ilişkilerini devam ettirmişlerdir.

Kültür varlığının “sürdürülebilirlik” bağlamında ele alınması, içinde bulunduğu toplumun sosyo-politik, ekonomik, çevresel ve fiziksel durumuyla da yakın ilişkilidir. Bu nedenle, koruma anlayışı toplum dinamikleri içinde karşılığını bulur ve kullanıcı-yapı-çevre ilişkisi bu bağlam altında kurulur. Bütünleşik koruma eylemi ile tarihi yapının/çevrenin sürekliliği herkes tarafından kullanılabilir olmasıyla mümkün olacaktır. Tarihi eğitim yapıları özelinde ortaya konan koruma önerileri, yapıların mevcut kullanım durumları ve buna bağlı ortaya çıkan

sorunlar üzerinde bir değerlendirme yapmayı gerekli kılmıştır. Tarihi yapının korunmasında öncelikli tercih özgün işlevini sürdürmesi yönündedir. Eğitim yapıları içinde de günümüzde işlevini sürdüren örneklerin süreklilik sağladığı, dolayısıyla mekansal anlamda kullanılmayan örneklerle karşılaştırıldığında daha iyi durumda oldukları gözlemlenmiştir. Ancak bu durumda da, değişen ve gelişen eğitim teknolojileri, eğitim programının içeriği ve bunlara bağlı mekansal ihtiyaçların mevcut sınırlar içinde çözülmesi sorunu ortaya çıkmaktadır.

5. ÖNERİLER

Tarihi eğitim yapıları, kentin çok kültürlü ortamı ve yaşam süreçleri boyunca varlıklarını koruyarak günümüze ulaşmışlardır. Bu yapıların korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik geliştirilecek koruma önerileri, yapıların barındırdıkları zengin içerikle eşdeğer düzeyde çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu bakımdan, söz konusu tarihi eğitim yapılarına yönelik yapılacak değerlendirme, yapıların çevresel, sosyal ve fiziksel içeriklerinin gerektirdiği yaklaşımları içerecektir.

Tarihi yapıya işlev verme, korumada bir araç niteliği taşımaktadır. Bu nedenle yapının sürdürülebilirliği bağlamında yeniden işlevlendirilmesi gerekiyorsa, yapı fiziksel olarak taşıyabileceği miktarda yükte işlevlendirilmelidir. Öncelikli olarak yapının özgün işlevini devam ettirmesi tercih edilmelidir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu mümkün değilse, yeni işlevin yapının genel karakteri ve fiziksel boyutuyla uyumlu olması gerekmektedir.

Tarihi eğitim yapılarına sonradan eklenecek modern eğitim donatıları ve yapı sistemleri, yapının özgün karakterine ve mimari kimliğine uygun olmalıdır. Yapının taşıdığı değerleri örtecek ya da bu değerlere hasar verecek uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Her tarihi yapının mevcut fiziksel durumu, korumada yaklaşım açısından kendi özel çerçevesinde değerlendirilmelidir. Korumada öncelikli tercihin en az müdahale olması, periyodik bakım ve onarımı ön plana çıkarmaktadır. Bu durum maliyet açısından kullanıcıya yük getirmekle birlikte, uzun vadede yapının korunması ve kapsamlı onarımları geciktirmesi bakımından kazançlı bir yatırım olarak değerlendirilmelidir.

Çağın değişen koşulları ve insan ihtiyaçları tarihi eğitim yapılarında çeşitli ölçelerde değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Tarihi yapıya yapılacak her türlü müdahale, yapının sağladığı kesin ve özgün verilere uygun olmalıdır. Bu nedenle, yapılar taşıdıkları geleneksel özgün yapı teknikleri göz önünde bulundurularak ele alınmalı, kültürel mirasa ait tüm özellikler tanımlanmalı, değerlendirilmeli ve korunmalıdır. Yapı içinde koridor aksına sıralanmış derslikler, bodrum katta bulunan yemekhane, salon gibi geniş mekanlar, dersliklerin bol ışık almasına yardımcı büyük pencereler, cephede ve planda öne çıkan giriş aksı gibi belirli mimari özellikler, tarihi eğitim yapılarının tipolojik karakterini tanımlayan değerlerdir.

Korumada kullanıcı katkısı göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu nedenle, tarihi eğitim yapılarının esas kullanıcıları olan öğrenci ve okul personeline içinde buldukları yapının önemi ve korunmaya değer olduğu bilgisi aktarılmalıdır. Tarihi yapı ve çevre, yalnızca bu konuda uzman kişilere ait bir kavram olmaktan çıkartılarak yerleşim içindeki halkın bilgilendirilmesi amaçlanmalıdır.

Tarihi eğitim yapılarının mevcut fiziksel sınırlamalar ve artan ihtiyaçlar dolayısıyla mekansal anlamda yetersiz kaldığı durumlarda, yerleşim içinde bulunan açık ve kapalı sosyal donatıların kullanımına olanak verilmelidir. Örneğin spor alanı olmayan okullar, çevrede bulunan açık yada kapalı spor alanlarını kullanmalı, benzer şekilde yerleşim içinde olan çok amaçlı salon gibi genel kullanıma yönelik mekanlar tarihi eğitim yapılarının kullanıcıları tarafından da kullanılmalıdır.

Tarihi yapının kendisine olduğu kadar çevresine de saygı duyulmalıdır. Geleneksel doku içinde bulunan tarihi yapının çevresinde bulunan yapıların yıkılmasına, ana yapının uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına, kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek yeni ekler yapılmasına engel olunmalıdır.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Çabuk, S. (1996), Sosyal Donatım Planlama-Uygulama İlişkisi: Kayseri Kent Bütünü Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [2] Dinçer, N. (1978), Yabancı Özel Okullar, İstanbul.
- [3] Eyüboğlu, E., 1991, Kentsel Sit Alanlarının Planlanmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması ve Kadıköy-Yel değirmeni Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [4] İlhan, N. (2004), Koruma'nın Ölçek ve Derinliği, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Rölöve Restorasyon Doktora Programı Ders Notları, İstanbul.
- [5] İlhan, N. (2004), Restorasyon ve Koruma, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Rölöve Restorasyon Doktora Programı Ders Notları, İstanbul.
- [6] TDK, 1983, Türkçe Sözlük, 7. Basım, Türk Dil Kurumu, Ankara.